

TANZİMAT FERMANI'NIN OLUŞUM SÜRECİNDE MECLİS-İ VÂLÂ-YI AHKÂM-I ADLİYE'NİN ROLÜ VE BU SÜREÇTE MECLİS İŞLEYİŞİNİN DÜZENLENMESİ (1838-1840)*

Demet KARASU*

Atf: Karasu, Demet. "Tanzimat Fermanı'nın Oluşum Sürecinde Meclis-İ Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin Rolü ve Bu Süreçte Meclis İşleyişinin Düzenlenmesi (1838-1840)", *Sosyologca*, Sayı 29 (2025), s. 137-149.

ÖZ: Osmanlı Devleti'nde son zamanlarda Divân-ı Hümayûn'un, sonrasında da Meşveret Meclisi'nin önemini yitirmesi ile Sultan II. Mahmud, idarî anlamda bir boşluğu doldurabilmek ve hedeflediği reformları gerçekleştirecek bir mekanizmaya duyulan ihtiyaçtan dolayı Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'yi ihdas etti. Osmanlı'nın hem batılılaşma hem de demokratikleşme sürecinin önemli mihenk taşlarından biri ve Tanzimat devrinin en mühim organı olması ayrıca günümüz demokratik meclislerinin de temelini oluşturması açısından, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye önem arz etmektedir. Hazırlanan iç tüzük, günümüz meclislerinin işleyişlerinin temeli olmuş, bazı kurallar hiç değişmeden halen kullanılmaya devam etmektedir. İş bu çalışmada; Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin ne amaçla kurulduğu, kuruluş aşaması, devletin anayasallaşma sürecine geçişte önemli adımlardan biri olan Tanzimat Fermanı'na olan etkisi ve dahi fermanın meclisin işleyişine ve aktifleşmesine olan rolü üzerinde durulacaktır. Bu bilgiler, arşiv belgeleri gibi önemli ana kaynaklar ışığında ele alınarak, açıklanacak ve yorumlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye, Batılılaşma, Tanzimat, Demokratikleşme, Mustafa Reşid Paşa.

The Role of the Supreme Court of Appeals in the Formation Process of the Tanzimat Edict and the Regulation of the Assembly's Operation in This Process (1838-1840)

ABSTRACT: With the recent loss of importance of the Imperial Council and later the Consultative Assembly in the Ottoman Empire, Sultan II. Mahmud created the Majlis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye (Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye) to fill an administrative gap and to realize the need for a mechanism that would realize the reforms he targeted. The Majlis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye is important in terms of being one of the important cornerstones of both the westernization and democratization process of the Ottoman Empire and the most important organ of the Tanzimat period, as well as forming the basis of today's democratic assemblies. The internal regulations prepared became the basis of the functioning of today's assemblies, and some rules continue to be used without any change. In this study; The purpose of the Establishment of the Majlis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye will be focused on, its establishment phase, its impact on the Tanzimat Edict, which is one of the important steps in the transition to the constitutionalization process of the state, and the role of the edict on the functioning and activation of the parliament. This information will be explained and interpreted in the light of important primary sources such as archive documents.

Keywords: Majlis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye, Westernization, Tanzimat, Democratization, Mustafa Reşid Pasha.

Makale Türü : Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi : 11.02.2025

Kabul Tarihi : 24.05.2025

* Makale 22-24 Kasım 2024 tarihleri arasında düzenlenen 3th International Korkut Ata Scientific Research Conference'ında "The Role of the Majlis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye in the Formation Process of the Tanzimat Edict and the Regulation of the Functioning of the Parliament in This Process (1838-1840)" başlığı altında sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

* Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Bakırçay Üniversitesi, demetdural@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-4784-6671.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde “padişah divanı” anlamına gelen Divân-ı Hümayun, Sultan II. Murad devrinde ortaya çıkmış ve yükselme döneminde devletin en önemli kurumlarından biri olmuştur. Sadrazamların padişah vekili olarak başkanlık ettiği Divân-ı Hümayun, padişah adına toplanarak iç ve dış tüm meseleler hakkında kararlar alır. Padişahın bünyesinde topladığı yasama, yürütme ve yargı konusunda kararlar alarak bunları uygulama yetkisine sahip olan Divân-ı Hümayunun bu ayrıcalıklı konumu XVII. yüzyıla kadar devam etmiştir.¹ Osmanlı idari teşkilatı içerisinde Divân-ı Hümayunun dışında bir de “İkinci Divânı” adında kurum bulunmaktaydı. Yine sadrazamın başkanlık ettiği bu divan, Divân-ı Hümayunda çözüme kavuşturulamayan veya orada konuşulmasına gerek görülmemeyen konuların görüşüldüğü ve sadrazamın konağında ikinci vakti toplanan meclislerdi. Özellikle XVII. yüzyılda Divân-ı Hümayun'un etkisini yitirmeye başlaması ile ön plana çıkan bu meclis, gelecekteki Babiâli'nin özü niteliğindedir.² Bu iki meclisin dışında cuma günleri Yargıtay görevi gören “Cuma Divânı” ve Çarşamba günleri toplanan, daha çok İstanbul'un idaresi ve problemleriyle ilgili görüşmelerin yapıldığı “Çarşamba Divânı” bulunmaktaydı.³

Divan-ı Hümayun'un XVII. yüzyılda önemini yitirmesiyle, Meşveret Meclisleri ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu meclisler tıpkı ayak divanları gibi toplanan, belli kuralları olmayan meclisler hüviyetindeydi. XVIII. yüzyıl ile kurumsallaşmaya başlayan Meşveret Meclisleri, padişahın devlet için mühim gördüğü konularda devlet ileri gelenleri ile istenen konuyu görüşmek maksadı ile toplanırdı. Padişahlar genellikle bu toplantılara katılırlardı ancak sadrazamların başkanlık ettiği meclislerin toplandığı da olmaktadır. Bu toplantılara davet edilen devletin bürokratları, görüşleri istenen konular hakkında fikirlerini diledikleri gibi belirtmekte özgürlerdi. Meşveret Meclisi, özellikle Sultan III. Selim döneminde önem kazanmıştır. Sultan, pek çok konuda geniş katılımlı meclisler toplayarak kararları istişare usulüne göre almayı tercih etmiştir.⁴ Sultan II. Mahmud'da, selefleri gibi bu meclisleri fazlasıyla kullanmış ve özellikle yapılan reformlarda bu meclislerin önemli katkıları olmuştur.⁵

Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin Kuruluşu'nu Hazırlayan Etmenler

Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin kurucusu olan Sultan II. Mahmud, reformist görüşe sahipti. Sultan, yenilik girişimlerine ilk olarak merkezi otoritesini kaybetmiş olan devletin gücünü, eskiden olduğu gibi Dersaadet'e toplamak için, ülkenin dört bir tarafında payda olmuş ayanlarla mücadele ile başlamıştır.⁶ Merkezi otoritesini sağlayan Padişah, yönünü yeniliklerin önündeki en büyük engel olan Yeniçeri Ocağı'na çevirmiş ve Osmanlı Tarihine “Vaka-yı Hayriyye” olarak geçen hadise ile ocağı lağvetmeyi başarmıştır.⁷ 1826 tarihindeki bu gelişme sonrasında Sultan aradığı ortamı bulmuş ve askerî, idarî, siyasi pek çok alanda

¹ Ahmet Mumcu, “Divân-ı Hümayun”, TDVİA, C 9, TDV Yay., İstanbul 1994, s. 430-431; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C I, MEB Yayınları, İstanbul 1993, s. 462-465.

² Mehmet İpşirli, “İkinci Divânı”, TDVİA, C 22, TDV Yay., İstanbul 2000, s. 26-27; Ahmet Mumcu, *Divan-ı Hümayun*, Birey ve Toplum Yay., Ankara 1986, s. 142-144.

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK Yay., Ankara 1984, s. 138-140; Ahmet Mumcu, *Divan-ı Hümayun*, s. 147-148.

⁴ Ahmet Mumcu, *Divan-ı Hümayun*, s. 157-162.

⁵ Ali Akyıldız, “Meclis-i Meşveret”, TDVİA, C 28, TDV Yay., İstanbul 2003, s. 249.

⁶ Kemal Beydilli, “Mahmud II”, TDVİA, C 27, İstanbul: TDV Yay., 2003, s. 354.

⁷ Virginia H. Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk-Osmanlı Harpleri (1700-1870)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2010, s. 337. Son yeniçeri isyanı ve Ocak'ın kaldırılışı hakkında detaylı bilgi için bk. Ahmed Cevad Paşa, *Tarih-i Askerî-i Osmanlı*, İstanbul: Kırkanbar Matbaası, 1299, s. 275-301; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapukulu Ocakları*, C I, Ankara: TTK Basımevi, 1988, s. 548-565.

reformlara başlamıştır. Devlet işlerinin yeniden düzenlenmesi için birbirinden bağımsız olarak iş görecektir olan Dahiliye, Hariciye, Maliye, Evkaf gibi nezaretler ihdas etti. Günümüz kabine sistemine yakın bir sistem oluşturmak isteyen Sultan, nezaretleri oluşturduktan sonra 1838 yılında sadaret makamını kaldırarak “Başvekalet” makamını oluşturdu.⁸ Bu sırada sadrazam olan Mehmed Emin Rauf Paşa, Osmanlı tarihinin ilk başvekili olmuştur.⁹ Sultan, idarî alanda bu girişimlerde bulunurken, yasama alanında da birtakım değişiklikler gerçekleştirmek suretiyle yeni danışma kurulları oluşturmuştur. Divan-ı Hümayun’un etkisini kaybetmesi ve Meşveret Meclisi’nin tam manasıyla taleplere cevap verememesinden dolayı yine 1838’de “Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî” ve “Dâr-ı Şûrâ-yı Bâb-ı Âlî” kuruldu.¹⁰

Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye’nin kurulduğu dönemde Avrupa ülkelerinde de benzer meclisler bulunmaktaydı. Osmanlı batılılaşma döneminde pek çok alanda olduğu gibi teşkilatlanma sahasında da Batı’nın etkisini görmek mümkündür. Dönemin bahsi geçen batı örneği danışma meclislerinin kuşkusuz en mühimi Fransa’nın Conseil d’Etat meclisidir. Fransa İmparatoru Napolyon tarafından kurulan bu meclis, kuvvetler ayrılığı prensibine göre çalışmış, yasama ve yargı alanında faaliyetler göstermiştir. Mecliste alınan kararlar kralın onayına sunulur, şayet kral onaylarsa öneri yasalaşır. Prusya’da ise bu meclise benzer Staatsrat adı verilen bir meclis bulunmaktaydı. Prusya’nın bu meclisi yeni yasaların müzakere edilmesi ve hazırlanması görevini üstlenmekteydi. Aynı dönemlerde Rusya’da da benzer faaliyetler gösteren ve Senato adı verilen bir meclis bulunmaktaydı.¹¹

Sultan II. Mahmud Dönemi’nin en önemli devlet adamlarından biri olan Kavalalı Mehmed Ali Paşa, hıdivlik görevini üstlendiği Mısır’da her anlamda modern gelişmelere imza atmaktaydı. Hatta Osmanlı Devleti’nde bulunmayan pek çok gelişme dahi Mısır’da mevcut durumdaydı. Örneğin, Osmanlı’nın henüz resmî bir devlet gazetesi bulunmazken, Mısır’da 1828 yılında yayın hayatına başlamış olan Vilayet-i Mısriyye adında bir resmî vilayet gazetesi bulunmaktaydı.¹² Yine aynı şekilde Osmanlı Devleti’nde Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye kurulmadan önce 1837 senesinde Meclis-i Hususi adında bir meclis oluşturulmuştu. Meclisin görevi, devlet için önem arz eden konuları görüşmek, kanun ve nizamnameler hazırlamaktı.¹³ Meclis-i Hususi’nin kurulma maksadı ve çalışma prensipleri bundan bir yıl sonra Dersaadet’te oluşturulacak olan Meclis-i Vâlâ’nın kuruluşuna çok benzemektedir.

Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye’nin Kuruluşu

Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye’nin kurucusu olan Sultan II. Mahmud, reformist görüşe sahipti. Sultan, yenilik girişimlerine ilk olarak merkezi otoritesini kaybetmiş olan devletin gücünü, eskiden olduğu gibi Dersaadet’e toplamak için, ülkenin dört bir tarafında payda olmuş ayanlarla mücadele ile başlamıştır.¹⁴ Merkezi otoritesini sağlayan Padişah, yönünü yeniliklerin önündeki en büyük engel olan Yeniçeri Ocağı’na çevirmiş ve Osmanlı Tarihine “Vaka-yı Hayriyye” olarak geçen hadise ile ocağı lağvetmeyi başarmıştır.¹⁵ 1826 tarihindeki

⁸ BOA, HAT. 1618/47, 29 Z 1254 (15 Mart 1839).

⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856)*, C V, Ankara: TTK Yay., 1999, s. 152.

¹⁰ Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)*, Ankara: TTK Yay., 1999, s. 24.

¹¹ Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)*, s. 26-32.

¹² Muhammet Hanefi Kutluoğlu, “Kavalalı Mehmed Ali Paşa”, *TDVİA*, C 25, İstanbul: TDV Yay., 2002, s. 65.

¹³ Şinasi Altundağ, “Mehmed Ali Paşa”, *İA*, C VII, İstanbul: MEB Yay., 1978, s. 577.

¹⁴ Kemal Beydilli, “Mahmud II”, *TDVİA*, C 27, TDV Yay., İstanbul: 2003, s. 354.

¹⁵ Virginia H. Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk-Osmanlı Harpleri (1700-1870)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2010, s. 337. Son yeniçeri isyanı ve Ocak’ın kaldırılışı hakkında detaylı bilgi için bk. Ahmed Cevad Paşa, *Tarih-i Askerî-i Osmanlı*, İstanbul: Kırkanbar Matbaası, 1299, s. 275-301; İsmail

bu gelişme sonrasında Sultan aradığı ortamı bulmuş ve askerî, idarî, siyasî pek çok alanda reformlara başlamıştır. Devlet işlerinin yeniden düzenlenmesi için birbirinden bağımsız olarak iş görecektir olan Dahiliye, Hariciye, Maliye, Evkaf gibi nezaretler ihdas etti. Günümüz kabine sistemine yakın bir sistem oluşturmak isteyen Sultan, nezaretleri oluşturduktan sonra 1838 yılında sadaret makamını kaldırarak “Başvekalet” makamını oluşturdu.¹⁶ Bu sırada sadrazam olan Mehmed Emin Rauf Paşa, Osmanlı tarihinin ilk başvekili olmuştur.¹⁷ Sultan, idarî alanda bu girişimlerde bulunurken, yasama alanında da birtakım değişiklikler gerçekleştirmek suretiyle yeni danışma kurulları oluşturmuştur. Divan-ı Hümayun'un etkisini kaybetmesi ve Meşveret Meclisi'nin tam manasıyla taleplere cevap verememesinden dolayı yine 1838'de “Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî” ve “Dâr-ı Şûrâ-yı Bâb-ı Âlî” kuruldu.¹⁸

Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin kurulduğu dönemde Avrupa ülkelerinde de benzer meclisler bulunmaktaydı. Osmanlı batılılaşma döneminde pek çok alanda olduğu gibi teşkilatlanma sahasında da Batı'nın etkisini görmek mümkündür. Dönemin bahsi geçen batı örneği danışma meclislerinin kuşkusuz en mühimi Fransa'nın Conseil d'Etat meclisidir. Fransa İmparatoru Napolyon tarafından kurulan bu meclis, kuvvetler ayrılığı prensibine göre çalışmış, yasama ve yargı alanında faaliyetler göstermiştir. Mecliste alınan kararlar kralın onayına sunulur, şayet kral onaylarsa öneri yasalaşır. Prusya'da ise bu meclise benzer Staatsrat adı verilen bir meclis bulunmaktaydı. Prusya'nın bu meclisi yeni yasaların müzakere edilmesi ve hazırlanması görevini üstlenmekteydi. Aynı dönemlerde Rusya'da da benzer faaliyetler gösteren ve Senato adı verilen bir meclis bulunmaktaydı.¹⁹

Sultan II. Mahmud Dönemi'nin en önemli devlet adamlarından biri olan Kavalalı Mehmed Ali Paşa, hıdivlik görevini üstlendiği Mısır'da her anlamda modern gelişmelere imza atmaktaydı. Hatta Osmanlı Devleti'nde bulunmayan pek çok gelişme dahi Mısır'da mevcut durumdaydı. Örneğin, Osmanlı'nın henüz resmî bir devlet gazetesi bulunmazken, Mısır'da 1828 yılında yayın hayatına başlamış olan Vilayet-i Misriyye adında bir resmî vilayet gazetesi bulunmaktaydı.²⁰ Yine aynı şekilde Osmanlı Devleti'nde Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye kurulmadan önce 1837 senesinde Meclis-i Hususi adında bir meclis oluşturulmuştu. Meclisin görevi, devlet için önem arz eden konuları görüşmek, kanun ve nizamnameler hazırlamaktı.²¹ Meclis-i Hususi'nin kurulma maksadı ve çalışma prensipleri bundan bir yıl sonra Dersaadet'te oluşturulacak olan Meclis-i Vâlâ'nın kuruluşuna çok benzemektedir.

Başvekillik ile Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye Reisliklerindeki Değişiklik ve Meclis-i Vâlâ'daki Sistematiğin Oluşumu

1 Temmuz 1839 tarihinde Sultan II. Mahmud akciğer tüberkülozundan kız kardeşi Esmâ Sultan'ın Çamlıca'daki köşkünde vefat etmişti. Gerçekte Sultan'ın 30 Haziran 1839 tarihinde hayatını kaybettiği, Yeniçeri kalıntılarının tepkilerinden çekinildiğinden dolayı gerekli askerî tedbirler alındıktan sonra ölümünün ilan edildiği bilinmektedir.²² 1 Temmuz günü hem cenaze hem de yeni Sultan'ın cülus merasimi hazırlıkları başlamıştı. Cenazede korkulan

Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapukulu Ocakları*, C I, Ankara: TTK Basımevi, 1988, s. 548-565.

¹⁶ BOA, HAT. 1618/47, 29 Z 1254 (15 Mart 1839).

¹⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856)*, C V, Ankara: TTK Yay., 1999, s. 152.

¹⁸ Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)*, s. 24.

¹⁹ Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)*, s. 26-32.

²⁰ Muhammet Hanefi Kutluoğlu, “Kavalalı Mehmed Ali Paşa”, *TDVİA*, C 25, İstanbul: TDV Yay., 2002, s. 65.

²¹ Şinasi Altundağ, “Mehmed Ali Paşa”, *İA*, C VII, İstanbul: MEB Yay., 1978, s. 577.

²² Ali Akyıldız, “Sultan II. Mahmud'un Hastalığı ve Ölümü”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, IV, Nisan 2001, s. 63-67.

olmamış, hatta ahaliden büyük bir kalabalığın katılımı ile Sultan'ın naaşı defnedilmek üzere Divan Yolu'na getirilmişti. Bu sırada, Osmanlı tarihinde eşi görülmemiş bir olay yaşanarak sadrazam değişikliği yaşanmıştır. Sadrazam Mehmed Emin Rauf Paşa ile Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye Reisi Hüsrev Paşa arasında gerçekleşen bu tarihi vaka, "Tanzimatçılar için bir şok ve skandal"²³ etkisi ortaya çıkarmıştır. Başvekil Rauf Paşa, Sultan'ın naaşını beklerken yağmur dolayısıyla yanındaki bazı devlet adamları ile Köprülü Kütüphanesinde beklemekteydiler. Bu esnada fırsat kollayan Hüsrev Paşa bir anda yanlarına gelerek "bir tarz-ı cebbaranede"²⁴, "ver mühr-i hümayunu"²⁵ diyerek mührü "misli nâ-mesbûk bir mu'âmele-i garibe ile"²⁶ gasp etmiştir.²⁷ 2 Temmuz 1839'da Hüsrev Paşa kendisini yeni Sultan'a, sadrazam olarak tayin ettirtmeyi ve gaspına meşruiyet kazandırmayı başarmıştır.²⁸ Bir gün sonra ise Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye başkanlığına eski sadrazam olan Mehmed Emin Rauf Paşa tayin edilmiştir.²⁹

Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye reisleri, sadrazam ve hükümet tarafından yüksek rütbeli, kıdemli ve saygın devlet adamları arasından seçilmekteydi. Meclis başkanı belirlenmesinde sadrazam ilk sırada gelmekteydi. Sadrazam bir aday belirleyip Meclis-i Vükelâ'ya sunar, burada da kabul görmesi halinde kişi adı padişaha arz edilirdi. 1839 ile 1868 yılları arasında başkanlığa, genellikle hariciye ve mülkiye kökenli devlet adamlarından toplamda 33 defa atama yapılmıştır. Meclis-i Vâlâ başkanı, hükümet üyeliği sıfatıyla devlet yönetimine en üst düzeyde katılım sağlamaktaydı. Osmanlı'nın o günkü yasama ve yürütme organları arasındaki ilişkilerini sağlamak ve düzenlemek meclis başkanının en mühim göreviydi.³⁰ Meclis başkanı ve üyeleri hangi rütbede iseler o rütbenin maaşını almaktaydı. Başkanlık makamında bulunan Rauf Paşa 50.000 kuruş maaş almaktaydı. Rauf Paşa 1842 senesinde ikinci defa bu makamda bulunduğundan maaşına zam yapılarak 75.000 kuruşa çıkarılacaktı.³¹

Meclis-i Vâlâ başkanı, ilk dönemlerden itibaren devlet protokolünde en üstlerde bulunmakta ve pek çok önemli resmî törene katılmaktaydı. Bu protokol sıralaması, meclis başkanına verilen önemi arz etmektedir. Örneğin, Sultan Abdülmecid Osmanlı tahtına geçtikten sonra, devletin üst kademesi kendisine bir tebrik ziyaretinde bulunmak istemiş ve

²³ Carter Findley, *Osmanlı İmparatorluğunda Bürokratik Reform*, İstanbul: Alfa Yay., 2019, s. 283.

²⁴ Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2012, s. 5.

²⁵ Ali Rıza Mehmed Galip, XIII. Asr-ı Hicride Osmanlı Ricali 'Geçen Asırda Devlet Adamlarımız', Haz. Fahri Çetin Derin, C I, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1977, s. 21.

²⁶ Tayyazâde Ahmed Atâ, *Tarih-i Atâ*, C II, İstanbul: Şeyh Yahya Efendi Matbaası : Ali Efendi Matbaası, 1292-93, s. 119.

²⁷ Ahmed Rasim, *İstibdaddan Hâkimiyet-i Milliye*, İstanbul: Kanaat Matbaası, 1923, s. 222-223; Stanford J. Shaw- Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye (Reform, Devrim ve Cumhuriyet: Modern Türkiye'nin Doğuşu 1808-1975)*, Çeviren: Mehmet Harmancı, C II, İstanbul: E Yayınları, 2006, s. 86.

²⁸ BOA, A.İAMD.d. 374, s. 1, 29 Z 1277 (8 Temmuz 1861); *Takvim-i Vekayi*, Defa 181, 28 R 1255 (11 Temmuz 1839). Hüsrev Paşa atanmış olduğu ve 1838 senesinde Sultan II. Mahmud tarafından oluşturulan "başvekalet" makamını ihdas etmekle işe başladı. Gelenekçi bir mizaca sahip olan Hüsrev Paşa yetkileri sınırlandırılmış bir ikinci adamlığı istememekteydi. Bundan dolayı atanır atanmaz sadaret makamını yeniden canlandırarak, eskiden olduğu gibi padişahın "Vekil-i Mutlak"ı olmaya başlamıştı. Carter Findley, *Osmanlı İmparatorluğunda Bürokratik Reform*, s. 282; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2009, s. 219.

²⁹ Mehmed Zeki Pakalın, *Maliye Teşkilatı Tarihi (1442-1930)*, C 2, Ankara: Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yay., 1977, s. 451.

³⁰ Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)*, s. 78-79.

³¹ BOA, İ.DH.. 63/3137, 18 C 1258 (27 Temmuz 1842).

Beylerbeyi Sarayı'nda gerçekleştirilen ziyarette Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye Reisi Mehmed Emin Rauf Paşa da en üst sıralarda yer almıştı.³²

Yeni ihdas edilmiş olan Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye ilk yıllarında henüz yetki ve sorumlulukları netleşmiş bir meclis olmayıp, kendisine danışılan ve sevk edilen konularda fikir beyan etmekte idi. Genelde mali konuda istişare toplantıları yapan meclis, bunun dışında siyasî, askerî, memur özlük hakları, sosyal hususlar gibi pek çok konuda istişare toplantıları gerçekleştirmiştir.³³

Gülhane hattını kaleme alan Mustafa Reşid Paşa, üst kısmında padişahın alt kısmında da devrin vükelasının mühürlerinin bulunduğu bir meclis mazbatasını hazırlatmıştır. Belgede reformist kanadın temsilcisi olan Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye Reisi'nin de mührü bulunmaktadır. Tanzimat Fermanı'nın öncüsü olarak değerlendirilebilecek olan bu mazbatanın aslını vermek yerinde olacaktır.

“Benim Vezîrim,

Doğrusu ictimâ-i ukûl ve ezhân ile husûsât-ı münderice güzel ve etraflı mülâhaza olunmuş ve kavânin-i cedîde vaz' olunmadıkça tahsil-i kuvvet ve meknet ve iktisâb-ı asâyiş refâhiyyetin çâresi olamayacağı cümle tarafından i'tirâf kılınmış olduğundan bu husûs-ı hayriyyet-nusûsa dâir sûret-i karâr ve irâde-i hümayûnumuz beyaz üzerine hatt-ı şâhânemizle ber-tafsîl i'lan olunmuş olmağla bu husûsun esâsı ittifâk-ı ârâ ile karargir olduğu bilinmek için işbu meclis mazbatasını divân-ı hümayûnumuz kalemine kaydettirilerek ba'dehu nezd-i şâhânemizde hıfz olunmak üzere tekrâr takdîm kılınsın. Rabbimiz teâlâ hazretleri şu madde-i hayriyyede niyet-i hâlise ile hareket edenleri dâreyinde felâh ve saâdete mazhâr ve muhâlif olanları dahî kahhar ismi hürmetine zîr ü zeber buyursun. Âmin

Sevketlü kerâmetlü mehabetlü kudretlü veli-ni'metim efendim,

Zât-ı şevket-simât-ı şâhânelerine mevhibe-i ilâhiyye olan mekârim-i ahlâk-ı aliyye ve hasail-i eşfak-ı seniyye iktizâsınca teba'a-i Devlet-i Aliyyelerinden olan bi'l-cümle ehl-i İslâm ve milel-i sâ'ire can ve mal ve muhafaza-i 'ırz ve nâmus husûslarında şer'at-ı mutahhara mübtegay-ı münîfi üzere emniyyet-i kâmile ihsânı ile fîmâba'd ashâb-ı cünhânın da'vaları alenen görülüb şer'an ve kanûnen hüküm terettüb etmeksizin kimsenin hafî ve celî i'dam ve tesmîmi câiz olmamak ve hiç bir ferdin 'ırz ve nâmusuna bir taraftan tasallut olunmamak ve herkesin kudret ve emlakine göre ta'yin-i vergi olunmak ve her memleketin mikdar-ı nüfus-ı mevcûdesine göre 'asker mutalebesi zımnında ba'zı usûl-i muktazıyye vaz' olunub neferât-ı askeriyyenin müddet-i istihdamları dahi tebyîn ve tahrîr kılınmak üzere kavânin-i şer'iyye teîsisi murâd-ı hayriyyet-mu'tad-ı zıllu'l-lâhileri muktezâ-yı münifinden olarak bu husûs-ı hayriyyet-nusûsda evvel emirde erbâb-ı meclisin mutaleâtı istifsâr olunması emr u ferman-ı hümayunları buyrulmuş olması ile dünkü gün Bâb-ı Alilerinde 'akd olunan meclis-i şûrâda husus-ı mezbûre dâ'ir kaleme alınan müzekkere kıra'at ettirildikde Rabbimiz teâlâ vetekaddes hazretleri ömr ü ikbâl-i şâhânelerini rûz-efzûn buyursun; işbu kavanîn-i ma'delet-âyîn muvâfik-ı usûl-i şer'-i mübîn olarak ale'l-husûs ki müddet-i vâfireden beri ne ahkâm-ı celîle-i Kur'âniyyeye ve ne kavanîn-i münîfeye ri'âyet olunamayıp bir taraftan dahi türlü mevadd-ı zulmiyye ve mu'amelât-ı şedîde zuhûra gelmesinden dolayı memâlik-i Devlet-i Aliyyeleri harâbiyye yüz tutmuş ve bu cihetle el-hâletü hazihi cereyân eden usûl-i muhtelle bütün bütün bozulub da mücedded bir sûret-i idâre vaz' olunmadıkça ve herkesin can ve mal ve 'ırz ve nâmus maddelerinde emniyyet-i kâmile hâsıl olmadıkça ya'ni nizâmât denilen şeylerin evvel emirde esâsı yapılmadıkça fûrû'âta dâ'ir her ne yapılsa merkez-i matlûba getirilmek mümkün olmayacağı ve şimdiki usûlün bekâ ve icrâsı takdîrinde Devlet-i Aliyyeleri için tahsîl-i kuvvet ve meknet etmenin çâresi bulunamayacağı bedihiyyattan bulunmuş olduğundan iktizâ eden kavânin-i şer'iyyenin mevadd-ı esâsiyyesi olan şeylerin ol-vechle vaz' u te's'sine irâde-i isâbet-âde-i hazret-i şehinşâhileri müte'allik buyrulması din u devlet ve milk u mileti tecdîd ve ihyâ demek olarak el-hâsıl şer'-i şerîfe bundan büyük hizmet ve milk ü millete bundan azîm lutf u merhamet olmayacağı ve doğrusu âsar-ı hasene

³² BOA, HAT. 1632/4, 29 Z 1255 (4 Mart 1840); *Takvim-i Vekayi*, Defa 197, 12 S 1256 (15 Nisan 1840).

³³ BOA, MVL.d., 567, 23 ZA 1255 (28 Ocak 1840).

salâtın-i maziyye hazerâtının pek çok isteyüb muvaffak olamadıkları madde-i nâfi'a olduğundan bi-'inâyettillâh-i teâla buna muvaffakiyet-i seniyyeleri cihetiyle şân-ı şevket-nişân-i hazret-i hilâfet penâhilerinin âfâk-gîr olacağı rütbe-i bedâhette olub egerçi teşebbüs olunacak nizâmât başlıca şeyler olduğundan kâmilten icrâsı vakte muhtâc olması ve ez-cümle ta'yîn-i vergi husûsunun evvel emirde taraf taraf tahrîr-i emlâke mütevakkıf bulunması cihetiyle semerât-ı me'mûlesi birden bire husûle gelmiyeceği âşikâr ise de bi-tevfikihi-i teâlâ bir kerre şûrû' olunduğu halde gün be-gün saltanât-ı seniyyelerinin mesâlih-i âliyesi ilerileyeceği ve an be-an Memâlik-i mahrûsaları kesb-i ma' mûriyyet edeceği ve husûsiyle işbu idâre-i hayriyyelerinin şâyî'a-i hasenesi dâhilen ve haricen te'sîr ederek cümle mevâdd-ı müşkileyi teshîl eyliyeceği vazihattan olduğuna ve bu usûl-i hayriyyet-şumûlû adem-i kabûl sûretinde bulunmak ma'azallah-ı teâlâ küfür menzilesinde bulunduğuna binâ'en sâye-i 'adâlet-vâye-i şehinşâhilerinde iktizâlarının icrâsı husûsu cümle tarafından yekzebân-ı vifâk olarak tensîb ve tahsîn ve ed'iyeye-i hayriyye-i tâcîdârileri ref'i icâbetgâh-ı hazret-i Rabbü'l-muîn kılınmış olub ancak işbu kavânîn-i şer'iyeye vaz' olunduktan sonra kâmilten icrâ olunamayacak ve kanûna mugâyir hareket edenlerin mücâzât-ı mu'ayyenesinden iğmaz olunacak olur ise Huda-nekerde şimdiki hâlin devamından daha mûzır olacağından ilâ mâşaallah-ı Teâlâ istikrâr ve te'sisi cemi' ahkâmın tekmi'lce icrâsına dikkat ve nezâret ve hilâfına hareket edenler haklarında merâtibe ve hatır ve gönüle bakılmayıp ya'ni ashâb-ı merâtib ve ahâd-ı nâs seyyan tutulub el-hâsıl her kim olur ise olsun da'vaları alenen görülerek mücâzât-ı lâyükâlarının icrâsına ihtimâm ve mübâderet ile hâsıl olacağından bu hususa..... bi'l-ittifâk kemâlile ikdâm olunması dahi tezekkür ve tasvîb olunarak işbu tahrîr-i çâkeri kemâl-i şükr-güzârî ve memnuniyetle cümle tarafından temhîr olunarak takdîm-i hâk-i pâ-yi me'ali-peymay-i cenâb-ı cihân-bânileri kılınmış olmağla ol-bâbda emr u fermân şevketlû kerâmetlû mehâbetlû kudretlû velî-nî' metim efendim pâdişâhım hazretlerindir.³⁴

Görüldüğü üzere Meclis'te görüşülerek Sultan'a sunulan mazbata Tanzimat Fermanı'nın ana hatlarını oluşturmaktaydı. Tüm tebaanın devlet nazarında eşit olduğu ve her ferdin can, mal ve namusuna hâlel gelmesine müsaade edilmeyeceği net şekilde belirtilmekteydi. Davaların açık şekilde şer'î ve örfî kanunlara uygun şekilde görüşülerek kimse hakkında hukuksuz işlem yapılmayacağı bildirilmekteydi. Vergi konusunda adaletin sağlanarak yeni tahrirler gerçekleştirildikten sonra herkesin mal varlığına göre vergi alınacağı mazbatanın konuları arasındaydı. Askerlik konusuna da değinilen vesikada, orduya sağlanan nefer istihdamında düzenleme yapılacağı ifadeleri yer almaktaydı. Kanunlara uymayan her kim olursa cezalandırılacağı altı da çizilmekteydi.

Mazbatanın Sultan'a sunulmasından sonra fermanın mimarı olan Mustafa Reşid Paşa ile Rauf Paşa dört ay boyunca fermana son şeklini vermek için çalışmışlardır. Nihayetinde 3 Kasım 1839 tarihinde resmen ilan edilen Tanzimat Fermanı, Mustafa Reşid Paşa tarafından Gülhane Meydanı'nda vükela, rical, ulema, Rum ve Ermeni patrikleri, hahambaşı, esnaf temsilcileri ve sefirler önünde okunarak yürürlüğe girmiştir.³⁵

Gülhane Hatt-ı Hümayunu olarak da anılan fermanın gerekçesi metnin giriş kısmında şu şekilde bildirilmiştir. "Osmanlı Devleti Kur'an-ı Kerim'in hükümlerine uyduğu sürece ilerlemiş ve yükselmiştir. Son 150 yıldan beri bu hüküm ve şeriata uyulmadığından dolayı devlet eski güç ve kuvvetini kaybetmeye başlamıştır. Şeriata uygun bir şekilde yönetilmeyen devletlerin akıbeti olmayacağından dolayı yeni kanunlar ve düzenlemeler gerekmektedir. Bu yeni düzenlemeler Tanzimat Fermanı'nda yer almaktadır."³⁶ Fermandaki anayasal sayılabilecek düzenlemeler de mevcuttu. Hükümdar ve hükümetin keyfi icraatlarına son verilmiş, hukukun üstünlüğü kabul edilmiştir. Ahalinin doğal hakları ve vazifeleri tespit edilmiş ve tebaanın her kesimi eşitlenmiştir. Fermanda Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye kanun tasarılarını hazırlamak ve devlet sarfiyatını kontrol etme yetkisi verilmiştir. Başta

³⁴ Reşat Kaynar, *Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat*, s. 171-173

³⁵ Ali Akyıldız, "Tanzimat", TDVİA, C 40, İstanbul: TDV Yay., 2011, s. 2.

³⁶ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, "Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat", *Tanzimat*, C I, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1999, s. 173.

padişah olmak üzere tüm devlet erkânı, Hatt-ı Hümayunun esaslarına riayet edeceklerine dair yemin etmişlerdir. Ferman, mahkemelerde tescil edilmiş, devlet dairelerine ve kanun tasarılarını hazırlamakla görevli Meclis-i Vâlâ'ya gönderilmiş, Fermanın prensipleri ile zıtlık oluşturabilecek olan kanun ve icraatlar men edilmiştir.³⁷

Ferman'da Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin görev ve yetkilerine de değinilmiştir. "...tebaa-i Saltanat-ı Seniyyemizden olan ehl-i İslâm ve milel-i sâ'ire bu müsâ'adât-ı şâhânemize bilâ-istisnâ mazhar olmak üzere can ve 'ırz ve nâmus ve mal maddelerinden hükm-i şer'î iktizâsınca kâffe-i memâlik-i mahrûsemiz ahâlisine taraf-ı şâhânemizden emniyet-i kâmile verilmiş ve diğer husûslara dahi ittifâk-ı ârâ ile karâr verilmesi lâzım gelmiş olmağla Meclis-i Ahkâm-ı Adliye â'zâsı dahi lüzûmu mertebe teksir olunarak ve vükelâ ve ricâl-i Devlet-i Aliyye'miz dahi ba'zı ta'yîn olunacak eyyâmda orada içtimâ' ederek ve cümlesi efkâr ve mütâla'âtını hiç çekünmeyüb serbestçe söyleyerek işbu emniyet-i can ve mal ve ta'yîn-i vergi husûslarına dâ'ir kavânin-i mukteziyye bir taraftan kararlaştırılıb..."³⁸

Meclis-i Vâlâ'nın görev ve yetkileri belirlenmişse de detaylı şekilde işleyişi hakkında bilgi verilmemişti. Bunun için çalışmalara başlayan Reşid ve Rauf Paşalar, meclisin iç tüzüğünü ayrıntılı bir şekilde hazırlamaya başladılar. Bu girişim demokratikleşme yolunda atılmış önemli bir adım niteliğindedir. Daha önceki dönemlerde aktif olan Meşveret Meclisi'nde üyeler meclise gelen bir konu hakkında görüş belirtme hususunda rütbe farklılıkları sebebiyle sorunlar yaşamaktaydı. Üst düzey paşaların bulunduğu mecliste alt kademedeki bulunun üyelerin görüşleri pek dikkate alınmamaya başlamış veyahut bu üyeler üst düzey bürokratların güdümüne girmişlerdi. Bu ve bunun gibi yukarıda da belirtilen problemlere bir iç tüzük ile çözüm bulunması artık elzem hale gelmişti. Hazırlanan iç tüzüğe göre Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'de görüşülecek olan konular bundan böyle önemine göre sıralanarak bir gündem içerisine alınacak ve toplantıdan birkaç gün önce tüm meclis üyelerine dağıtılacaktı. Eğer bir üye, gündemdeki bir konu hakkında görüş bildirmek isterse meclis başkanına adını yazdıracak ve unvanına bakılmaksızın konuşma sırasına göre hür iradesiyle konu hakkında dilediği şekilde fikrini beyan edebilecekti. Mecliste bir konu hakkında istişareler devam ederken, söz hakkı doğan meclis üyesi söz alabilecek ve kendi görüşünü ortaya koyabilecekti. Meclisteki tüm görüşmeler katipler tarafından o esnada kayıt altına alınacak, görüşme sonunda üyelere dağıtılacak ve onaylamaları halinde meclis kayıtlarına alınacaktı. Meclisin karar alma mekanizması oy çokluğu sistemiyle çalışacaktı. Bir konuda üyelerin yarısından bir fazla oy olan tarafın görüşü kabul edilecek ve padişaha arz edilmek üzere mazbatası hazırlanacaktı. Şayet görüş bildirirken oylarda eşitlik söz konusu olur ise son karar padişaha ait olacaktı. Oyların eşitliği durumunda, padişaha arz edilen bir konu hakkında meclis üyelerinden hiç kimse padişahı konu hakkında etki altına almaya çalışmayacaktı. Görüşülen bir konuda birden çok madde mevcut ise her madde ayrı ayrı oylanacaktı. Görüşmeler sona erip, bir karara varıldıktan sonra artık bu konu hakkında mecliste veya herhangi bir ortamda eleştiride bulunulmayacak, tefrika çıkarılmaya çalışılmayacaktı. Bir üye şayet bu kurala uymaz ise görevinden derhal arz edilecekti. Tanzimat'ın ilanından üç hafta sonra belirlenen iç tüzüğü Sultan Abdülmecid bizzat okumuş ve tüm üyelerin maddelere uyma konusunda ihtimam göstermesini istemiştir. Hazırlanan ve günümüz meclislerinin işleyişinin temeli oluşturan iç tüzük, Osmanlı tarihinde mühim bir yere sahiptir. Bu iç tüzük sayesinde Meclisin kuruluşundaki problemler büyük ölçüde ortadan kaldırılmış ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye artık dönemin en önemli kurumu haline gelmişti.

Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin toplantılarını gerçekleştirebilmesi için Bâbıâli'de yeniden inşa ettirilen bir daire meclise tahsis edilmişti. Sultan Abdülmecid, 8 Mart 1840

³⁷ Enver Ziya Karal, "Gülhane Hatt-ı Hümayununda Batının Etkisi", *Belleten*, C XXVIII, S 112, Ankara: TTK Yay., 1964, s. 597-598.

³⁸ BOA, MFB., 48.

tarihinde bu dairenin açılışına bizzat katılmış, burada yeni yıl tebriklerini kabul ettikten sonra Mustafa Reşid Paşa tarafından meclise hitaben hazırlanan Nutk-ı Padişahî okunmuştur. Sultan, meclis müzakerelerini takip etmiş ve meclisteki müzakerat ve Tanzimat-ı Hayriyye'nin icrasındaki gayretlerinden dolayı memnuniyetlerini bildirerek meclisten ayrılmıştır.³⁹ Padişahın meclisin açılışında konuşma yapması Osmanlı tarihinde bir ilk olarak kabul edilmektedir. Bu durum daha sonra Osmanlı Sultanları tarafından gelenek haline getirilecektir.⁴⁰ Bir ilk olması hasebiyle söz konusu nutkun tam metnini burada vermek yerinde olacaktır.

“İşbu Meclis-i Vâlâmızda bulunan vüzerâ ve vükelâ ve ‘ulemâ ve bi’l-cümle ‘azâ efendiler Gülhane’de kıra’at olunan Hatt-ı Hümayunumuz ile kaffe-i teb’a-i saltanat-ı seniyyemize ihsânı hümayunumuz olan hukuk ve imtiyâzât iktizâsınca vaz’ û te’sisi lâzım gelen nizâmât-ı dâhiliye ve usûl-i idâre-i mülkiyenin kuvveden fi’ile isâli sizlerin ‘uhde-i ihtimâmınıza havâle olunmuş idi. Doğrusu şu Meclis-i Vâlâmızın usûl-i nizâmiyesi tahdîd olunalıdan beri her bir maslahat kemâl-i serbestiyet ve bî-terafîlik ile söyleşilerek ve ve mevâdd-ı vâkı’anın mesâ’il-i şer’iyye ve sûver-i ‘akliyyesi gezedilerek karâr verilen şeyler ‘adalet ve hakkaniyyete muvafık olmağla hâsıl olmakda olan hoşnudi-i hümayunumu mezîd memnûniyyet ile beyân ederim. Ve cümle beyinde derkâr olan ittifâk ve gayretin semeresi olmak üzere lehûl-hamd az vakit içinde nizâmâta dâ’ir çok iş görölerek Tanzimât-ı Hayriyye’nin bu seneden icrâsına şurû’ olunan eyâlât ve kazâların umûr-ı hâliye ve mevâdd-ı müteferri’asını ru’yet ve tesviye edecek meclisleri heman yoluna girmiş ve hükkâm-ı şer’-i şerîfe dahi müstevfi ma’âşlar ve ta’limnâmeler ta’yîn ve i’tâsıyla ehl ve erbâb âdemler ta’yîn olunmuş ve umûr-ı zabtıyye ve rabtıyyenin dahi usûl-i lâzıme ve nizâmât-ı muktaziyyesi güzel mülâhaza ve icrâ kılınmış ve işbu Tanzimât-ı Hayriyye’nin menâfi’-i hâliye ve istikbâliyyesini kâffe-i teb’a-i saltanat-ı seniyyemiz dahi hüsn-i iz’ânla taraf taraf izhâr-ı meserret etmekde oldukları bedihiyatdan bulunmuş olmasıyla işte böyle intizâm ve ma’mûriyet-i mülk ve devlet ve tab’a hakkında dahi âsâyiş ve refâhiyyeti müstelzim olan şeyler nezd-i şâhânemde dahi bâ’is-i mahzûziyyet-i kâmile olmaktadır. Tanzimât-ı Hayriyye teferru’ eden daha pek çok mesâlih olmağla anların dahi telâhuk-ı efkâr-ı âmîka ve mülâhazât-ı dakika ile tesviye ve tanzim olunmasını sizlerin ‘uhde-i sadâkat ve hamiyetinize havâle eyledim.

Devlet-i Aliyyemizin dost ve mu’âhidi olan devletler tarafından vâki’ olmakda olan tebligât-ı dostâne ve tevsikât-ı hâlisâneye nazaran der-dest olan ba’zı mevâdın dahi bi-tevfikihi ta’âlâ karîben rehîn-i hüsn-i hitâm olmasını me’mûl etmekteyim. İşte nuhbe-i âmâlim şer’an ve âklen menfûr olan ta’addıyyatın külliyyen ref’iyle mecmû’ teb’amızın refâh ve rahatı ve mülk ve devletimizin istihsâl-i ma’mûriyyet ve mekneti olub usûl-i mü’essese tahdında olan mecliste serbestiyle söyleşilen mevâddın semerât-ı hasenesi dahi müşâhede olunmakda olduğundan bi-mennihi ta’âlâ bundan böyle dahi ol-vechle harekete mübâderet ve kavânîn-i mevzû’aya muhâlif herekâtdan bulunanlar şer’an dahi müttehim olacaklarından te’dibât-ı mukarrereleri icrâsına müsâre’at olunsun. Hemen Rabbimiz Ta’âlâ hazretleri cümlemizi herhâlde tevfikât-ı samedâniyyesine mukârin buyursun. Âmin.”⁴¹

Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye Reisi Rauf Paşa, Sultan Abdülmecid’e kendileri için irat ettiği Hatt-ı Hümayundan dolayı teşekkürlerini sunmuştur. Rauf Paşa teşekkür yazısında

³⁹ Ahmed Lütü Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütü Efendi Tarihi*, C. 6-7-8, İstanbul: Tarih Vakfı Yapı Kredi Yayınları, 1999, s. 1045.

⁴⁰ Ahmed Rasim, *İstibdaddan Hâkimiyet-i Milliyeye*, s. 245.

⁴¹ Ahmed Lütü Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütü Efendi Tarihi*, C. 6-7-8, s. 1045-1046; Ahmed Rasim, *İstibdaddan Hâkimiyet-i Milliyeye*, s. 246-247.

tebaanın huzuru için ellerinden geleni yapacaklarını ve Tanzimat-ı Hayriyye'nin yürütülebilmesi için çalışmalarına devam edeceklerini yazmıştır. Padişah ise teşekkür mektubunun üzerine, bu taahhütlerden memnuniyetini dile getiren cümleler kaleme aldırdıktan sonra, artık her yıl meclisin açılışına katılıp sonraki sene neler yapılacağı ile ilgili bizzat malumat almak istediğini belirtmiştir.⁴² Ahmed Rasim, "Sultanın açılış ile ilgili metinlerde "bende, ubudiyyet, emr..." gibi kelimeleri hiç kullanmayarak mütevazılık örneği göstermiş olduğunu" dile getirerek önemli bir detaya dikkat çekmektedir.⁴³

1840 yılı içerisinde Meclis-i Vâlâ, Rauf Paşa'nın başkanlığında devlet işlerinin merkezi konumuna gelmişti. Meclis ayrıca devletin en yüksek yargı organı konumundaydı. Bunun dışında Tanzimat'ın yegâne koruyucusu olan meclis, Tanzimat esaslarına muhalefetten dönemin önde gelen devlet adamları hakkında soruşturmalar da yürütmüştür. Bu dönemde devlet memurlarının rüşvet almalarının önüne geçilmesi konusuna özen gösterilmiş, pek çok memur, makamlarına bakılmaksızın Meclis-i Vâlâ tarafından yargılanmıştır. Bu tahkikatların kuşkusuz en mühimi, Akif ve Nafiz hakkında yürütülenlerdir. Eski Dahiliye Nazırı olan Akif Paşa, 1839 yılında Kocaeli Mutasarrıflığına tayin edilmiş, 1840 senesinde ise bölge ahalisi tarafından şer'î ve örfî hukuka mugayir hareketlerde bulunduğundan bahisle hakkında pek çok şikâyet yapılmıştı. İstanbul'a gelen şikayetler Rauf Paşa'nın başkanlığındaki Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye tarafından soruşturulmuş, incelemeler neticesinde yargılanan Akif Paşa'nın vezareti kaldırılarak Edirne'ye sürgüne gönderilmişti.⁴⁴ Yine Edirne Valisi Nafiz Paşa da hakkındaki pek çok şikâyetten dolayı Meclis-i Vâlâ'ya sevk edilmiş ve yargılanmıştır. Yolsuzluklarla ve kanunsuz işlerle adının anılmasından dolayı o da Akif Paşa ile aynı cezayı almıştır. Vezirlik payesi alınan Nafiz Paşa Kütahya'ya sürgüne gönderilmiştir.⁴⁵

Meclis-i Vâlâ, Tanzimat'ın koruyuculuğu görevini her türlü idarî ve malî alanda denetim yapmak suretiyle gerçekleştirmekteydi. Taşraya atanan idarecilerin ve yeni oluşturulan meclislerin işleri arasında Tanzimat'ın "asayiş-i mülk ü millet" maddesine uygun şekilde yürütülüp yürütülmediğini denetlemek de bulunuyordu. Rauf Paşa'nın başkanlığı döneminde bu yetki ilk defa kullanıldı ve hem Anadolu'ya hem de Rumeli'ye denetlemeler yapmaları maksadıyla iki ayrı müfettiş gönderilmiştir.⁴⁶ Görevlendirilen müfettişler, denetleme sonucunda bir mazbata hazırlayarak bunları Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye bildirmişlerdir. Bu uygulama sayesinde hem uygulamalar yerinde denetleniyor hem de işleyişte yaşanan sıkıntılar mevcutsa çözüme kavuşturulmaya çalışılıyordu. Meclis bu uygulamaya var olduğu sürece devam etmiştir.⁴⁷

Sonuç

Batı'nın gerisinde kalan Osmanlı Devleti, kurumları ile ayakta kalmaya çalışırken bir yandan da yenileşme çabası içerisindeydi. Sultan II. Mahmud, Osmanlı Devleti için çağdaşlaşma eğilimine hız verirken idarî alanda pek çok reform gerçekleştirmiş ve nezaretleri oluşturmuştur. Özellikle Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesinden ve ayanlar ile mücadeleler sonrası girilen reformları kurgulayacak ve düzenleyecek bir mekanizmaya ihtiyaç duyulmuştu. O sıralar bu görevi görmesi muhtemel tek meclis ise meşveret Meclisi idi. Ancak bu meclis düzensiz bir meclisti ve amaca hizmet etmesi mümkün değildi. Zaten bu haliyle

⁴² Ahmed Lütü Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütü Efendi Tarihi*, C. 6-7-8, s. 1046-1048. Ahmed Rasim, *İstibdaddan Hâkimiyet-i Milliyeye*, s. 248-250.

⁴³ Ahmed Rasim, *İstibdaddan Hâkimiyet-i Milliyeye*, s. 248-251.

⁴⁴ *Takvim-i Vekayi*, Defa 213, 20 L 1256 (15 Aralık 1840).

⁴⁵ Ahmed Lütü Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütü Efendi Tarihi*, C. 6-7-8, s. 1050-1051.

⁴⁶ *Takvim-i Vekayi*, Defa 198, 1 RA 1256 (3 Mayıs 1840); Musa Çadırcı, "Tanzimat Döneminde Türkiye'de Yönetim (1839-1856)", *Belleten*. C CLII, Ankara: TTK Yay., 1988, s. 620.

⁴⁷ Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)*, s. 122.

Divân-ı Hümâyûn'dan boşalan alanı dolduramamaktaydı. Bu zarurî ortam, Meclis-i Vâlâ'nın kuruluşunu hazırlamıştı. Dolayısıyla XIX. yüzyılın en önemli meclisi olan Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye, Osmanlı Devleti'nde kendi dönemindeki mühim meclisler olan Divân-ı Hümâyûn ve Meşveret Meclislerinin işlevlerini kaybetmeleri sebebiyle ortaya çıkmıştır denilebilir.

Meclisin fikir babası kuşkusuz Tanzimat-ı Hayriyye'nin de hazırlayıcısı olan Mustafa Reşid Paşa'dır. Reşid Paşa, Meclis-i Vâlâ'yı oluştururken çağdaş devletlerin meclislerini incelemiş ve sonucunda bu danışma kurulunu oluşturmaya karar vermiştir. Meclis hayata geçirildiğinde işleyişi istenildiği şekilde belirlenemediği için tam olarak kendisinden bekleneni verememişti. Muhafazakâr kanadın en önemli temsilcisi ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin başkanı olan Hüsrev Paşa'nın sadrazam olması ve yerine Mehmed Emin Rauf Paşa'nın başkan olarak atanması ile meclisin işleyişinde mühim gelişmeler yaşanmıştır. Meclisin ilk dönemindeki sorunlar çözülerek bir iç tüzük oluşturulmuştur. Bu tüzük sayesinde Meclis-i Vâlâ daha kurumsal hale gelmiş ve demokratik bir yapıya bürünmüştür. Hatta bu tüzük ile Türk tarihinde bu alanda ilk olmuştur. Bu dönemden sonra bazı düzenlemeler daha geçiren Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye, bundan sonra oluşturulacak meclisler için örnek teşkil etmiş, günümüz meclisleri için ilham kaynağı olmuştur.

Kaynakça

Arşiv Vesikaları

BOA, A.}AMD.d. 374.

BOA, HAT. 1618/47.

BOA, HAT. 1632/4.

BOA, İ.DH.. 5/197.

BOA, İ.DH.. 63/3137.

BOA, MFB., 48.

BOA, MVL.d., 567.

Sürelî Yayınlar

Takvim-i Vekayi, Defa 163.

Takvim-i Vekayi, Defa 166.

Takvim-i Vekayi, Defa 181.

Takvim-i Vekayi, Defa 197.

Takvim-i Vekayi, Defa 198.

Takvim-i Vekayi, Defa 213.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Abdurrahman Şeref. *Tarih Musahabeleri*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2012.

Ahmed Cevad Paşa. *Tarih-i Askerî-i Osmanlı*. İstanbul: Kırkanbar Matbaası, 1299.

Ahmed Rasim. *İstibdaddan Hâkimiyet-i Milliyeye*. İstanbul: Kanaat Matbaası, 1923.

Aksan, Virginia H. *Kuşatılmış Bir İmparatorluk-Osmanlı Harpleri (1700-1870)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2010.

Akyıldız, Ali. *Osmanlı Merkez Bürokrasisi (1836-1856)*. İstanbul: Timaş Yay., 2018.

- "Meclis-i Meşveret". *TDVİA*. C 28. İstanbul: TDV Yay., (2003). 248-249.
- "Sultan II. Mahmud'un Hastalığı ve Ölümü". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*. IV. Nisan (2001). 53-90.
- "Tanzimat". *TDVİA*. C 40. İstanbul: TDV Yay., (2011). 1-10.
- Ali Rıza Mehmed Galip. *Geçen Asırda Devlet Adamlarımız: XIII. Asr-ı Hicride Osmanlı Ricali*. Haz. Fahri Çetin Derin. C I, İstanbul: Tercüman, 1977.
- Altundağ, Şinasi. "Mehmed Ali Paşa". *İA*. C VII. İstanbul: MEB Yay., (1978). 566-579.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2009.
- Beydilli, Kemal. "Mahmud II". *TDVİA*. C XXVII. İstanbul: TDV Yay., (2003). 352-357.
- Çadircı, Musa. "Tanzimat Döneminde Türkiye'de Yönetim (1839-1856)". *Belleten*. C CLII. Ankara: TTK Yay., 1988.
- Çelik, Yüksel. *Şeyhü'l-Vüzera Koca Hüseyin Paşa (II. Mahmud Devrinin Perde Arkası)*. Ankara: TTK Yay., 2013.
- Findley, Carter. *Osmanlı İmparatorluğunda Bürokratik Reform*. İstanbul: Alfa yay., 2019.
- İnalcık, Halil. "Hüseyin Paşa, Koca". *TDVİA*. C IXX. İstanbul: TDV Yay., (1999). 41-45.
- İPŞİRLİ, Mehmet. "İkinci Divânı". *TDVİA*. C XXII, İstanbul: TDV Yay., (2000). 26-27.
- Karal, Enver Ziya. "Gülhane Hatt-ı Hümayununda Batının Etkisi". *Belleten*. C XXVIII, S 112, Ankara: TTK Yay., (1964). 581-601.
- *Osmanlı Tarihi (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856)*. C V, Ankara: TTK Yay., 1999.
- Kaynar, Reşat. *Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat*. Ankara: TTK Yay., 2010.
- Kutluoğlu, Muhammet Hanefi. "Kavalalı Mehmed Ali Paşa". *TDVİA*. C XXV, İstanbul: TDV Yay., (2002). 62-65.
- Osmanzâde Ahmed Taib. *Hadikatü'l-Vüzera ve Zeylleri*. Haz. Mehmet Arslan. İstanbul: Kitapevi Yay., 2013.
- Mumcu, Ahmet. "Divân-ı Hümayun". *TDVİA*. C IX. İstanbul: TDV Yay., 1994. s. 430-432.
- *Divan-ı Hümayun*. Ankara: Birey ve Toplum Yay., 1986.
- Pakalın, Mehmed Zeki. *Maliye Teşkilatı Tarihi (1442-1930)*. C II. Ankara: Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yay., 1977.
- *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. C I. İstanbul: MEB Yayınları, 1993.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet. *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)*. Ankara: TTK Yay., 1999.
- Shaw, Stanford J.- Shaw, Ezel Kural. *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye (Reform, Devrim ve Cumhuriyet: Modern Türkiye'nin Doğuşu 1808-1975)*. Çeviren: Mehmet Harmancı. C II. İstanbul: E Yayınları, 2006.
- Tayyarzâde Ahmed Atâ. *Tarih-i Atâ*. C II. İstanbul: Şeyh Yahya Efendi Matbaası: Ali Efendi Matbaası, 1292-1293.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapukulu Ocakları*. C I. Ankara: TTK Basımevi, 1988.

..... *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*. Ankara: TTK Yay., 1984.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet. "Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat". *Tanzimat*. C I. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, (1999). 139-209.

Etik Kurul Raporu: Bu çalışma için etik kurul raporu gerekliliği bulunmamaktadır.
Katkı oranı beyanı: Makale tek yazarlıdır. %100
Çatışma beyanı: Makalede, herhangi bir kurum, kuruluş ve kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.